

İLK JAPON HARİTASINI ÇİZEN
TÜRK
KAŞGARLI MAHMUD

SEVİM TEKELİ*

JAPONLARIN ÇİZDİKLERİ İLK HARİTALAR :

M. S. 646 da Nihongi ve 8. yüzyılda da, Koreden Japonya'ya göç eden Gyogi Bosatsu'nun Japonya'nın ilk haritalarını çizmiş oldukları söylenir. Zamanımıza kadar gelen ve yaygın olarak kullanılan ilk Japon haritası Kyoto yakınlarındaki Ninna tapınağında bulunan ve dış kaynaklardan etkilenererek hazırlanmış, 1303 tarihini taşıyan haritadır. ¹

16. yüzyılda Japonlar Avrupalılarla tanıştılar ve Avrupalıların harita yapımı tekniklerinden etkilendiler. Nitekim 17. yüzyılda bez üzerine çizilmiş haritalar bu etkiyi yansıtmaktadır. Nihayet 1779 da Sekusui, ölçek kullanarak, Japonya'nın ilk genel haritasını çizmiştir. ²

AVRUPALILARIN JAPONYA'YI TANIMALARI VE JAPONYA'YA HARİTALARINDA YER VERMELERİ :

Batı Dünyası Japonya'ya ilişkin ilk bilgileri Marco Polo'dan (1254-1323) edinmişti. O, Doğu'ya yapmış olduğu seyahatini kaleme alırken Tibet, Burma, Laos, Siam, Cochin-China, Japonya, Java, Sumatra, Andaman, Seylandan oldukça ayrıntılı bir biçimde söz etmişti. ³

Martin Behaim yaptığı bir yer küresinde, Batı Dünyasında Japonya'ya yer veren ilk coğrafyacısıdır. Nürnberg'de doğan, uzun bir süre Portekiz ve Azor adalarında yaşadıkten sonra memleketine dönen Martin'den Şehir Konsülü, bir yer küresi yapmasını istemişti. 1492 yılında tamamlanan bu yer küresi, Amerikânın keşfinden önce, Batlamyüs'ün (M. S. 150) bilgilerine dayanılarak hazırlanan son yer küresi olmuştur. Bu yer küresinde, bazı yeni keşifler izlenmiş ve

* Prof. Dr. Sevim Tekeli, A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilim Tarihi Profesörü.

¹ R. V. Tooley, *Maps and Map-Makers*, Londra, 1952, ikinci baskı, s. 107.

² Tooley, S. 107.

³ L. A. Brown, *The Story of Maps*, Kanada 1953, beşinci baskı, s. 106.

yanlıklar düzeltilmiş olmasına karşılık Asyanın Doğusu hayali olarak çizilmişti, ve Japonya Asyanın Doğusunda Marco Polo'nun anlattığı biçimde yer almıştı.⁴

Bundan bir yüz yıl sonra, 1543 yılında, bir fırtına Portekiz gemilerini Japonyaya sürüklemişti. Gelenler çok iyi karşılanmış, hatta gemilerdeki toplar örnek alınarak top dökümüne bile başlamışlardı. Kısa bir süre sonra da Francis Xavier yanında iki Cezvit papazıyla birlikte Japonyaya gelmiş ve orada bir ticaret şirketi kurmuştu.⁵

Amerika keşfedilmiş ve Avrupalılar Japonyaya gidip gelmeye başlamış olmalarına rağmen 1570 de, Ortelius'un çizmiş olduğu Doğu Hindistan haritasında Japonya uzun kuyruklu, şişman bir uçurtma biçimindeydi. Ortelius bundan pek memnun kalmamış olmalı ki aynı yıl çizdiği, hatta aynı atlasta yayınladığı Asya haritasında Japonyayı çok başka biçimde göstermişti.⁶ Daha sonra Mercator da yayınladığı Asya haritasında Japonyayı Ortelius'dan kopya etmişti.⁷ Bunları doğru olmayan pek çok haritalar izlemişti. Nitekim 17. yüzyılda harita yapıcılığı ile ilgilenen Guillaume, güvenilir denilen haritaların bile ne kadar yanlışlarla dolu olduğunu görmüş, haritacılığın bilimsel temellere ve gerçek gözlemlere dayandırılması ve bazı soruların cevaplandırılması gerektiğine işaret etmişti. Japonya gerçekten bir adamıdır? Moskova ne biçim bir kenttir? Söylendiği kadar soğuk mudur? Akdeniz Batlamyüs'ün söylediği biçimde mi Doğudan Batıya uzanır? Bunlar ve bunlara benzer binlercesi 17. yüzyıl coğrafyacıları için, henüz açıklıkla cevaplandırılacak sorular değildi.⁸

Sonunda 1750 yılında Sieur Robert ilk doğru Japon haritasını çizmeyi başarmıştı.

ONBİRİNCİ YÜZYILDAKİ KAŞGARLI MAHMUD'UN DÜNYA HARİTASI :

Şimdi gözümüzü 11. yüzyıla ve bu yüzyılda yaşayan Kaşgarlı Mahmud'un *Divânü Lugât-it Türk* adlı yapıtına çevirelim. Mahmud Divanda şöyle demektedir. "Rum ülkesinden Maçine dek Türk

⁴ Tooley, s. 25.

⁵ Tooley, s. 25.

⁶ Tooley, s. 108.

⁷ Tooley, s. 108.

⁸ Brown, s. 242.

الحضرة الجان

ارض ما جرج وما جرج

سند القسطنطينية

مهدت علي السلام

بلد هند

بلد سمنند

بلد بربر

بلد التوط

بلد كجست

بلد الزنج

بلد كرمات

بلد فارس

بلد خورستان

ارض اليمن

ارض

ارض

بلد بجمستان

بلد كرمات

بلد فارس

بلد خورستان

ارض اليمن

ارض

ارض

قنبر

باركند

كاشغر

بلد كرمات

بلد كرمات

بلد فارس

بلد خورستان

ارض اليمن

ارض

ارض

ارض

ما صين

ارض كليم

كوشان

بلد كرمات

بلد فارس

بلد خورستان

ارض اليمن

ارض

ارض

ارض

ارض

ارض

ارض

ارض

ارض

ارض

ارض

ارض

ارض

الحضرة الجان

ellerinin hepsinin boyu beşbin, eni sekizbin fersah eder. İyice bilinmek için bunların hepsi, yer yüzü biçiminde daire şeklinde gösterilmiştir".⁹

Kendisinin de belirttiği gibi Türklerin bulunduğu bölgeleri göstermek amacıyla çizilmiştir. Daire şeklinde olan haritanın çevresinde Doğu, Batı, Kuzey, Güney yönleri belirtilmiş, bazı deniz ve ırmaklar gösterilmiştir. Batıda işaret edilen yerler İtil boylarına, yani Kıpçakların ve Frenklerin oturdukları bölgelere kadar uzanır. Güney Batıda Habeşistana, Güneyde Hint, Sint, Doğuda Çin ve Japonyaya işaret edilmiştir. Ortada Yarkent, Kaşgar, Barsgan, Balasagun, Yıfruç, İkiöküz, Asbuâli, Kumri, Talas v.s. gibi daha bir çok Türk kentleri yer almıştır.

Asyanın Batısı, Kuzeyi ve Güneyi çizilmeden bırakılmış, bir plan olarak bile pek çok hatalarla dolu olmasına karşılık, Doğu bölgelerine ilişkin verdiği bilgiler gerçeğe uymaktadır. Haritasında Çin seddini göstermiş, bu seddin, ayrıca yüksek dağların ve denizin *Yecüc ve Mecüc*'lerin dillerinin öğrenilmesini engellediğini bildirmiştir. Japonyaya gelince, onu haritasının Doğusunda bir ada olarak göstermiş, ve denizin onların dillerini öğrenmesine olanak vermediğine işaret etmiştir.¹⁰

Yukarda görüldüğü gibi, ilk Japon haritası bir Japon tarafından 14. yüzyılda çizilmiş, bir Dünya haritasında yer alması ise 15. yüzyılda olmuştur. Bütün bu bilgilerin ışığı altında, bir plan biçiminde de olsa, yanlışlarla dolu da olsa ilk Japon haritasının 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud tarafından çizildiği bir gerçektir.

KAŞGARLI MAHMUD KİMDİR ?

Mahmud Kaşgarda doğmuştur ve soylu bir aileye mensuptur. Hamirler diye çağrıldığını, bunun Oğuzların Emir yerine Hemir demelerinden kaynaklandığını söyler. Gine kendisinin verdiği bilgilerden Karahanlı ailesinden olduğunu öğreniyoruz. Babasının adı Hüseyin'dir. Barsgandan Kaşgara göç etmiş Mahmud'da burada Dünyaya gelmiştir. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmiyor. Ünlü kitabını 1070 de tamamladığı ve bu tarihte yaşının da bir hayli ileri olduğu düşünülecek olursa 11. yüzyıl içinde yaşamış olmalıdır.¹¹

⁹ B. Atalay, *Divânü Lugâti't-Türk*, Türkçe çeviri, Ankara 1940, cilt 1, s. 30.

¹⁰ Atalay, s. 30.

¹¹ Atalay, s. XII.

İyi bir öğrenim görmüş, İslâm bilimsel çalışmalarını yakından izlemiştir. Arapça ve Farsçayı da çok iyi öğrenmişti. Türklerin bulunduğu bölgeleri gezmiş, anadili olan Türkçenin bütün dialektlerini yerlerinde öğrenmiş, geleneklerini, göreneklerini yakından izlemiştir. Bütün Sirderya kıyılarını dolaştığını kitabında söz etmektedir. Ayrıca Türk tarihini, coğrafyasını ve folklorunu da çok iyi biliyordu.¹²

Kitabında belirttiğine göre ailesi Kaşgardan Iraka göç etmişti. Melihşah'ın (1072-1092) eşi Terken Hatun'un maiyetinde pek çok Kaşgarlı, bu dönemde, Iraka gelmişti. Mahmud'un ailesinin de bunlarla birlikte gelmiş oldukları düşünülebilir. O sıralarda Irak İslâm Dünyasının en önemli kültür merkezlerinden biriydi. Bu nedenle bilimle uğraşanların buraya gelmek istemeleri doğaldı, ayrıca Bağdad bu dönemde Türk nüfuzu altına girmişti ve Halifeleri ayakta tutan da Türklerdi.

DİVÂNÜ LUGÂTİ'T - TÜRK :

Ünlü kitabı *Divânü Lugâti't-Türk'ü* 25 Ocak 1072 de yazmaya başlamış ve 10 Şubat 1074 de bitirmiştir. Abbasi Halifesi El-Kâim (1075-1001) döneminde yazmış olmakla beraber Halife Muktedi Bi'llah'a (1075-1094) sunmuştur.

Bu kitap Araplara Türkçeyi öğretmek ve Türkçenin de Arapça kadar önemli bir dil olduğunu kanıtlamak amacıyla yazılmıştır. Türkçenin neden öğrenilmesi gerektiğini şöyle anlatır. "Ant içerek söylüyorum, ben Buharanın, sözüne güvenilir imamlarından birinden ve başkaca Nişaburlu bir imamdan işittim. İkişile senetleriyle bildiriyorlarki Yalvacımız (Peygamber), kıyamet belgelerini, ahır zaman karışıklıklarını ve Oguz Türklerinin ortaya çıkacaklarını söylediği sırada "*Türk dilini öğreniniz, çünkü onlar için uzun sürecek egemenlik vardır.*" buyurmuştu. Bu söz (hadis) doğru ise — sorguları kendilerinin üzerine olsun — Türk dilini öğrenmek çok gerekli bir iş olur. Bu doğru değil ise akıl bunu emreder. Tanrı devlet Güneşini Türk burçlarında yükseltmiş ve onların mülkleri üzerinde felekleri döndürmüştür. Tanrı onlara Türk adını vermiş ve yer yüzüne ilbay kılmış, hakanları onlardan çıkarmıştır. Dünya uluslarının yularlarını onların ellerine vermiş, herkese üstün kılmıştır. Onlarla birlikte çalışanları aziz kılmış ve Türkler sayesinde onları her dileklerine

¹² Atalay, cilt 1, s. 4.

ulaştırmış, kötülerin şerrinden korumuştur. Onlara (Türlere) hedef olmaktan korunabilmek için, akli olana düşen şey, onların yolunu tutmak, derdini dinletebilmek gönüllerini alabilmek için dilleriyle konuşmaktır".¹³

Türk adı altında da şu bilgileri verir. "Bir ad olarak Türk adını Tanrı vermiştir, dedik. çünkü bize Kaşgarlı Halefođlu Şeyh Hüseyin ona da İbn ül-Gurki denilen kimse. İbn üd-Dünya demekle tanılan Şeyh Ebü Bekr il-Müfid ül-Cürcanî'nin Ahır zaman üzerine yazmış olduğu kitabında Ulu Yalvac'a (Peygambere) tanıkla varan bir hadis yazmıştır. Hadis şöyledir, "*Yüce Tanrı' Benim bir ordum vardır. Ona Türk adını verdim. Onları Doğuda yerleştirdim. Bir ulusa kıvarsam Türkleri o ulus üzerine musallat kularım*" diyor. İşte bu, Türkler için bütün insanlara karşı bir üstünlüktür. Çünkü, Tanrı onlara ad vermeyi kendi üzerine almıştır. Onları yeryüzünün en yüksek yerinde, havası en temiz ülkelerine yerleştirmiş ve onlara "*Kendi ordum*" demiştir. Bununla beraber Türkler güzellik, sevimlilik, tatlılık, edep, büyükleri ağırlamak, sözünü yerine getirmek, sadelik, öğünmemek, yiğitlik, mertlik gibi öğölmeye değer sayısız iyiliklerle görölmektedirler".¹⁴ Göröldüđu gibi Kaşgarlı Mahmud, vatansever, Türklerle hayran, yaptığı işe yürekten inanan bir bilim adamıdır.

Bu gün elimizde Divanın İrânın Sâve kasabasından olup sonradan Şama yerleşen Muhammed bin Ebi Bekr bin Ebi'l Feth üs-Sâvî tarafından 1 Ağustos 1266 yılında kopya edilmiş bir tek nushası vardır. Sâvî bunu Mahmud'un orijinalinden kopya ettiğini yazar. Müstensih Türkçeyi bilmediği gibi Arapçaya da hakim olmadığından bu nushada pek çok yanlışlar vardır.

Divan daha sonraları pek çok bilim adamı tarafından kullanılmıştı. Antep'li Aynî diye bilinen Bedreddin Mahmud, *İkdü'l-Cumân fi Tarihi Ehli'z-Zamân* da ve Katip Çelebi *Keşfü'z-Zûnûn* da Divandan söz ederler. Ancak sonradan yıllarca unutulmuş, neden sonra İstanbul'da Ali Emiri'nin (1857-1923) eline geçen Sâvî'nin nushası Sadrazam Tal'at Paşa'nın (1874-1921) aracılığı ile Kilisli Rıfat Bilge'nin (1873-1953) gözetiminde basılmış,¹⁵ hemen bütün dünya Türkologlarının ilgisini çekmişti.

¹³ Atalay, cilt 1, 3-4.

¹⁴ Atalay, cilt 1, s. 351-352.

¹⁵ Kaşgarlı Mahmud, Divânü Lugât'it-Türk, Rıfat Bilge tarafından Türkçeye çevrilmiştir. 3 cilt, İstanbul 1917.

Divanın ilk önce Kilisli Rıfat, daha sonra Konyalı Atif Bey ve Besim Atalay tarafından Türkçe çevirileri ve Türk bilim adamları tarafından açıklamaları yapılmıştır.¹⁶

Divan Batıda da ilgi uyandırmış 1928 yılında C. Brochkelmann Kaşgarlı üzerinde araştırmalar yapmıştır. Dankoff'un *Divânü Lugât-it Türk* çevirisi (2 cilt) ile James Kelly'nin makaleleri de son çalışmalar olarak söz konusu edilmesi gerekir.¹⁷

Bu kitap Araplara Türkçeyi öğretmek ve Türkçenin de Arapça kadar gelişmiş ve önemli dil olduğunu kanıtlamak amacıyla yazılmıştır. Metin Türkçe ve açıklamalar Arapçadır. Arapça gramer kuralları örnek olarak hazırlanmış, sekiz bölüme ayrılmış ve her bölümde kelimeler Arap alfabesine göre sıralanmıştır. Türk dilinde onsekiz harf kullanıldığını, yazılışta yeri olmayan, ancak söylenirken kullanılan yedi harf ile duraklama () harfinin de bunlara eklenmesi gerekir demiştir.

Divanda Doğu Hakaniye Türkçesi ile Oğuz Türkçesini kullanmıştır. Kelimelerin anlamlarının iyice kavranabilmesi için, Türkçe cümleler, atasözleri, halk şüirleri eklenmiştir. Sözlük olmakla beraber, içinde Türkçe gramer kurallarına ilişkin bilgiler de verilmiştir.

En doğru dili tek dil bilen, Farslarla karışmayan, yabancı ülkelere gidip gelmeyenlerin konuştuğunu, iki dil bilenlerin şehirlere gidip gelenlerin dillerinin bozuk olduğunu vurgulamıştır. Çin ve Yukarı Çinlilerin ayrı dilleri olmakla beraber Türkçeyi de iyi konuştuklarını, Tibet ve Hotanlıların ayrı bir dilleri ve yazıları olduğunu ve Türkçeyi de iyi konuştuklarını, Uygurluların öztürkçe konuştuklarını, Comil, Hay, Yakunbi, Basmil'lerin de ayrı bir ağızları olduğunu, Kırgız, Kıpçak, Oğuz, Toksi, Yağma, Çiğil, Uğrak, Çaruk, boylarının öztürkçe konuştuklarını, yalnız bir dilleri olduğunu, Rum diyarındaki Peçenek, Suvar, Bulgarların kelimelerin sonlarını kısaltarak konuştuklarını, en iyi Türkçenin Oğuzlar, en doğrusunu Toki ve Yağmaların konuştuğunu vurgulamıştır.

Kaşgarlı'nın söylediği gibi, hiç bir kimse ondan önce böyle bir yapıt meydana getirmemiştir. Divandan önce Türk dilini yazıya ge-

¹⁶ Besim Atalay, *Divânü Lugât-i-Türk Tercümesi*, 4 cilt, İstanbul 1940-1943.

¹⁷ R. Dankoff - J. Kelly, Kaşgarlı Mahmud, Türk Şiveleri Lugatı, İngilizce çevirisi, inceleme ve tenkitli metin, Harvard 1982.

çiren bir yapıt söz konusu değildir. Bu kitap sayesinde Türk dilinin klasik ve edebi ağzlarının daha 11. yüzyılda kurulduğunu öğrenmiş oluyoruz. Türkoloji Tarihi bakımından gerçekten eşsiz bir kitap, bir temel taşıdır.

BİBLİYOGRAFYA

1. Atalay, B. *Divanü Lügat it - Türk Tercümesi*. Ankara 1940-1943 (4 cilt)
2. Brown, L.A. *The Story of Maps*, Kanada 1953. 5. baskı
3. Tooley, R.V. *Maps and Map - makers*. London 1952. 2. baskı